נ. בלומענטאַל

היסטאָרישער ווערטער-בוך

נייע ווערטער מיט אַ נייעם טייטש

האָב איך בין נאָך אַן הפסקה פון עטלעכע יאָר צוריקגעקומען קיין פוילן האָב איך באַמערקט, אַז אין דער שפּראַך פון די לעבנגעבליבענע ייִדן האָבן זיך אַריינגעריסן אַ גאַנצע רייע נייע ווערטער, וואָס זענען פריער אין אונדז נישט געווען. אחוץ דעם האָבן אַלטע ווערטער באַקומען אַ גאַנץ נייע באַדייטונג. עס איז נישט שווער צו דערגיין, אַז דער מקור פון דעם רוב פון די דאָזיקע ווערטער איז דאָס שפּראַכלעכע געמויזעכץ, וואָס סהאָבן מיט זיך אַריינגעבראַכט די דייטשן. אויך אין דער דייטשער שפּראַך האָבן אַ סך ווערטער באַקומען אַ נייעם אינהאַלט. ביים לייענען דייטשע דאָקומענטן האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז די מערדער באַנוצן זיך מיט אַ גאַנץ נייער טערמינאָלאָגיע. זיי גיבן צו אַ סך ווערטער אַ געהיימע באַדייטונג. זיי האָבן פון דער דייטשער שפּראַך געמאַכט אַ מין גנבֿיש-לשון. אויספאָרשן די דאָזיקע שפּראַך, נאָכזוכן איר געהיימען, פאַרברעכערישן זינען איז געוואָרן מיין ציל.

אָט איז למשל דאָס וואָרט „אַקציע", וואָס האָט אָפּגעקאָסט מיליאָנען לעבנס. אין קיין שום דייטשן שפּראַך-לעקסיקאָן קומט עס נישט פאָר, נאָר פונדעסטוועגן באַנוצן זיך מיט דעם דאָזיקן וואָרט פאַרשידענע ס. ס. אָנפירער. ווער האָט, זיי דאָס דאָזיקע וואָרט מיטן נייעם תוכן אויסגעקלערט? ווער איז דער „ערפינדער" פון דעם דאָזיקן וואָרט? דאַרויף וועט מוזן געבן אַן ענטפער די געשיכטע.

אַ חוץ די ווערטער גענומענע ביי די דייטשן איז אָבער אויך פאַראַן אַ שלל אַנדערע ווערטער, וואָס זענען שוין געשאַפן געוואָרן אויפן ייִדישן יסוד — דורך ייִדן און צווישן ייִדן. די נייע פאַרהעלטענישן, נייע אינסטיטוציעס האָבן דערצו געצוווּנגען. פון דער אַנדערער זייט האָבן זיך ייִדן בשעת דער אָקופּאַציע צוליב פאַרשיידענע זייער פאַרשטענדלעכע טעמים אָפטער ווי אַמאָל באַנוצט מיט דער פוילישער שפּראַך. אויך אויף פויליש האָבן זיי געמוזט אַרויסברענגען דעם געדאַנק אין אַ נייער, נישט פאַר יעדן פאַרשטענדלעכער פאָרם. אונדזער אַרבעט גייט דעריבער אין דריי ריכטונגען: מיר אינטערעסירן זיך ראשית מיט דער דייטשער נייער אַמט-שפּראַך, צווייטנס מיט דעם ייִדישן ווערטער-אָפּקלויב, וואָס איז אַנטשטאַנען אין דער אָקופּאַציע-צייט, דריטנס מיט די נייע פּוילישע ווערטער, מיט וועלכע עס האָבן זיך באַנוצט און באַנוצן זיך נאָך עד היום ייִדן וואָס האָבן גערעדט פויליש, אָדער געלעבט אויף דער א. ג. „אַרישער זייט".

ווענן דעם מעטאָד מיט וועלכן איך באַנוץ זיך וועלן קלאָר עדות זאָגן די אונטן געבראַכטע פּאָזיציעס פון דער דייטש-פאַשיסטישער טערמינאָלאָגיע.

כּ'בעט אַלע וואָס וועלן זיך פאַראינטערעסירן מיט דעם ענין, מיר צושיקן זייערע באַמערקונגען אויפן אַדרעס פון דער צענטראַלער היסטאָרישער קאָמיסיע אין לאָדזש, נאַרוטאָוויטשאַ-גאַס 25. (באַמערקונג: ס'רוב ציטירטע דאָקומענטן געפינען זיך אין אַרכיוו פון דער דערמאָנטער קאָמיסיע.)

„יודענאַקציאָן"

אַקציע אויף ייִדן. ווי כ'האָב שוין אָנגעוויזן ווערט דאָס וואָרט, וואָס באַצייכנט מאַסן-מאָרד אָדער מאַסן-גזירה אויף מענטשן, נישט דערמאָנט אין קיין שום דייטשן, אַפילו נישט אין קיין היטלעריסטישן געזעץ-בוך. דאַקעגן טרעפט מען דאָס וואָרט (אָן אַ דעפיניציע, קענטיק: דאָס וואָרט איז גוט געווען באַקאַנט אַלע אויספיר-אָרגאַנען!) אין פאַרשיידענע אָפיציעלע פּאָליציייִשע און אַנדערע דאָקומענטן. אָט לייענען מיר:

„זיכערהייטס-פּאָליציי", „טראַנספּאָרט-שטעלע" פּיאַסקי דעם 11.4 1942.

צום קאָמענדאַנט פון דער זיכערהייטס-פּאָליציי און ס? ס. פאַרן דיסטריקט לובלין, צו די הענט פון ס. ס. אָבערשטורמפירער הערטהאָף — לובלין.

דער ענין איז נוגע: „יודענ-אַקציאָן" אין פּיאַסקי".

דאָס וואָרט „אַקציע" איז געוואָרן שטאַרק פּאָפּולער אויף אַלע טעריטאָריעס, וואָס זענען פאַרכאַפּט געוואָרן דורך די דייטשן. מיר טרעפן עס אין דער פּוילישער, אוקראַיִנישער א. אַ. שפּראַכן. „זראָבעלע אַקציו" זינגט זיך אין אַ אוקראַיִניש ליד. אויף צו באַצייכענען אַן אַקציע האָבן זיך די דייטשן באַנוצט אין זייער טאָג-טעגלעכער שפּראַך אויך מיט אַ גאַנצער רייע אַנדערע ווערטער ווי למשל: „האָזענ-יאַגד", „הימעלפאַרט".

אחוץ ייִדן-אַקציעס פלעגן אויך פאָרקומען אַקציעס אויף פּאָלאַקן, שפּאַניער (רעפּובליקאַנער) סערבן אין קאָנצענטראַציע-לאַגער מאַטהאַוזען א. א. וו.

(זע ביאַלעצקי: „אָבאָזי שמיערצי")

מוזולמענער

אין אָשוויענצימער לאַגער האָט מען אַ מענטש אַ שוואַכן און קראַנקן, וואָס טויג נאָר אין קרעמאַטאָריע, אָנגערופן מוזולמאַן. „איך בין דאָך נישט קיין מוזולמאַן" פלעגט זיך טרייסטן אַ ייִד, מורא האָבנדיק מ'זאָל אים נישט אַריינשטעלן צווישן די, וואָס טויגן שוין נישט צו קיין אַרבעט. דאָס דאָזיקע וואָרט געפינט זיך אין די אָפיציעלע דייטשע דאָקומענטן. למשל, (איך איבערזעץ פון דייטש):

„אָשוויענצים 3א 1942. 30.10., 30 ווינער 1, טעלעפאָן געשפּרעך נר. 152. צו דער ווירטשאַפטס-פאַרוואַלטונג הויפּט-אַמט ד. 2, אָראַניענבורג. די פון דאַכאַו אַרויסגעשיקטע 499 אַרעסטאַנטן זענען אַהער אָנגעקומען דעם 29.10 1942. די אַרעסטאַנטן זענען אין ערגסטן צושטאַנד: קערפּערלעך זייער שוואַך. מיט איין וואָרט — מוזולמענער. אזשר אַ דריטל וועט קענען נאָך אַ 14 טאָגיקן אָפּרו צוטרעטן צו דער אַרבעט. צו אַרבעטן אין די בונא-ווערק זענען זיי לחלוטין נישט אומשטאַנד.

אָפּטיילונג 3א. שוואַרץ, ס. ס. אָבערשטורמפירער".

אַ געזונטן אַרבעטער האָט מען אָנגערופן „קאַנאַדער". אין דעם האָסאַג-לאַגער אין סקאַרזשיסקאַ האָט מען אַ שוואַכן אַרבעטער אָנגערופן מיטן נאָמען „מאַנגאָל".

„הונדעשטאַפעל" — הינט-אָפּטיילונג

„וואַפן ס.ס. ס.ס.-טאָטען-קאָפּף שטורם-באַן, אָש-חיענכ[illegible]ים. אָשוויענטשים דעם 28|10 1943. שטורם-באַן באַפעל נר. 133|43. אויב ביים זוכן אַנטלאָפענע אַרעסטאַנטן וועלן אָנגעווענדעט ווערן הינט, דאַרף מען דאָס תיכף און אָן שום אויספּאַרונגען מעלדן דעם שטורם-באַן, אָנגעבן גלייכצייטיק דעם נאָמען פון דעם באַטרעפנדיקן הונט און מיט וואָס פאַר אַ דערפאָלג דאָס זוכן האָט זיך פאַרענדיקט.

ס.ס. שטורם-באַן-פירער און קאָמאַנדיר".

אין טרעבלינקע איז אַרומגעלאָפן אַ גרויסער הונט פון דער ראַסע „הייליקער בערנאַרד" מיטן נאָמען „באַררי", וועלכער איז געווען אַזוי געשולט, אַז ער פלעגט זיך וואַרפן אויף מענטשן און אָנכאַפּן זיי ביי די געשלעכטס-אָרגאַנען.

(פון דער דערקלערונג פון דעם טרעבלינקער אויפשטענדלער ס. לאַקס).

אין סקאַרזשיסקאַ איז געווען אַ סאַדיסט, ס.ס.-מאַן קינערמאַן. ער האָט געהאַט אַ שעקלעכן הונט, וועלכן ער האָט אַ נאָמען געגעבן „מענטש", דאַקעגן ייִדן האָט ער גערופן „הונט". זייער אָפט פלעגט ער אַ רוף טאָן צו זיין הונט: „אַ נו, מענטש, צעריס דעם הונט". דער פאָלגזאַמער הונט האָט אויסגעפירט זיין אויפגאַבע.

(פון ראַדאָם — באַקאַלטשוק).